

واکاوی جایگاه کارآفرینی زنان در جمهوری اسلامی ایران

ایمان جعفری نسب^۱، ماشالله ولیخانی دهاقانی^۲ *

تاریخ وصول: ۱۴۰۰/۰۶/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۰۴

چکیده

در سال های اخیر فعالیت زنان در حوزه کارآفرینی بسیار مورد توجه قرار گرفته است، توجه به حوزه اشتغال زنان از حیث رشد و شکوفایی استعدادهای آنان و استفاده از توانمندی های زنان در عین توجه به نقش های خانوادگی آنان اهمیت ویژه ای دارد. در واقع زنان در کنار کار، معمولاً نقش فرزند، همسری و مدیریت خانواده و مادر بودن را نیز دارند که فعالیت و کنشگری بیشتر را برای آنها در قیاس با مردان سخت تر می کند. اسلام به تساوی زن و مرد در بسیاری از جهات باور دارد و در زمینه اشتغال نیز دستوراتی را داده است تا شأن زن در جامعه و در محیط کار حفظ شود. هدف ما در مقاله حاضر این است تا به نوعی مسئله کارآفرینی زنان را در نظام جمهوری اسلامی مورد مطالعه قرار دهیم تا با این واکاوی ضعف ها و قوت های آن مشخص شود. چه اینکه از کارآفرینی زنان در ایران چند سالی بیشتر نگذشته است و نیاز به تحلیل این مهم احساس می شود. همچنین هدف دیگر این پژوهش واکاوی و آسیب شناسی کارآفرینی زنان در جمهوری اسلامی بوده است تا با نگاهی علمی، امکان استفاده از اندیشه و عمل نیمی از افراد جامعه مشخص شود. در این میان پس از انقلاب نیز جمهوری اسلامی تلاش هایی را جهت ورود زنان به بازار کار و البته کارآفرینی و تولید شغل انجام داده است که ما در این مقاله بدان پرداخته ایم. به نظر می رسد که دولت های مختلف جمهوری اسلامی کمتر به مشاغل کلان کارآفرینی برای زنان تمایل نشان داده اند. روش تحقیق ما توصیفی-تحلیلی است.

کلیدواژگان: زن، اشتغال، کارآفرینی، کنشگری، خانواده.

^۱ دانشجوی دکتری، مدیریت کارآفرینی، دانشکده مدیریت، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دهقان، اصفهان، ایران

Iman.jafarinasab@gmail.com

^۲ استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، تهران، ایران *valikhani-ma@yahoo.com

(نویسنده مسئول)

مقدمه

امروزه، بسیاری از دولت‌ها می‌دانند که فعالیت‌های کارآفرینی و نوآوری عناصر مهم سیاست‌های اقتصادی است. این ایده یک رابطه مثبت بین نوآوری و کارآفرینی از یک طرف و رشد اقتصادی از سوی دیگر در اندیشه اقتصادی را درونی کرده است. در این بین نباید از نقش اندیشه و عمل زنان، به عنوان نیروهایی با پتانسیل بالا غافل شد. چه اینکه زنان را می‌توان به عنوان پتانسیلی بالا در حوزه تولید اشتغال دید و همانند کشورهای توسعه یافته به این نیروی آماده توجه بیشتری مبذول داشت. در اسلام بارها به نقش موثر زن در جامعه و مسئولیت اجتماعی او پرداخته شده است در جمهوری اسلامی نیز تلاش‌هایی در زمینه تولید اشتغال و کارآفرینی برای زنان انجام گرفته است که نیاز به تقویت بیشتر دارد. ما در این مقاله به آسیب‌شناسی نقش و جایگاه زنان در جمهوری اسلامی در زمینه کارآفرینی می‌پردازیم.

۱-۱ ادبیات پژوهش

در رابطه با موضوع حاضر، پژوهشی آکادمیک و موثق در ایران غیر از معدودی یافت نشد که به یکی از آنها اشاره میکنیم: مقاله مدلسازی کارآفرینی زنان شهری بر اساس زنجیره ارزش کارآفرینی با رویکرد توسعه پایدار اجتماعی در استان گلستان از نفیسه ورکیانی پور و همکاران (۱۳۹۹) است که نویسندگان بر این اعتقادند که کارآفرینی زنان در ایران با حساسیت‌های زیادی همراه شده است که نیازمند بررسی است. این مقاله سعی می‌کند تا کارآفرینی زنان را با توجه به توسعه پایدار اجتماعی و با روش منطق فازی تحلیل کند. اما در آثار بین‌المللی چند سال اخیر می‌توان به کتاب زن، رفاه در خاورمیانه و شمال آفریقا، نقش مردم شناسی و سیاست کارآفرینی زنان، اشاره کرد که در آن مقاله جنسیت و کارآفرینی در ایران^۱ با موضوع مقاله حاضر تطابق بیشتر دارد. رکسانا بهارمیتاش و هادی صالحی اصفهانی (۲۰۱۶) در این مقاله براین اعتقادند که کارآفرینان زن در بنگاه‌های بزرگ کاری، بیش از بنگاه‌هایی در سطح کوچک و خرد در ایران رواج دارند. به عقیده نویسندگان علی‌رغم نگاه جنسیتی در برخی مشاغل مانند مهارت‌های الکترونیکی، اما زنان کارآفرین توانسته‌اند تلاش‌های قابل‌قبولی در پیدا کردن جایگاه خود در این صنعت داشته باشند. اگرچه زنان کارآفرین از جهت پرداخت مالیات و دسترسی به بانک‌های درخصوص وام گرفتن، در مضیقه هستند و دولت کمتر از مردان، به حمایت از زنان کارآفرین توجه نشان می‌دهد. همچنین کتاب کارآفرینی زنان در

¹ Gender and Entrepreneurship in Iran

ایران^۱، لیلا سرفراز (۲۰۱۷) هم از آثار مرتبط است. در این کتاب، نرخ کارآفرینی زنان و موفقیت آنان با کشورهای عربستان، ترکیه، مصر و پاکستان مورد قیاس قرار گرفته است. در این بین چالش های زنان کارآفرین ایرانی در رسیدن به موفقیت طی سال های ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۳ بیشتر مورد تدقیق واقع شده است. می توان گفت در هیچکدام از این آثار به آسیب شناسی جایگاه زنان در حوزه کارآفرینی انجام نگرفته است کاری که ما در این مقاله سعی بر انجام آن داریم.

۱-۱ کارآفرینی^۲

پیشینه کارآفرینی را متعلق به حدود سیصد سال پیش می دانند که ریچارد کانتیلون و آدام اسمیت این دو اقتصاد دان مطرح در آثار خود به کار می بردند؛ اما واقعیت این است که کارآفرینی به عنوان یک علم و مطابق با آنچه امروز آن را می فهمیم توسط ژوزف شومپیتر در ۱۹۲۸ مطرح شد که کارآفرینی را مساوی با استفاده و بهره برداری از فرصت ها تعریف کرد. براین اساس «کارآفرین بودن، یعنی قرار دادن خود در مقام فراگیر (یادگیرنده) و دانش پژوه کمی در یک کار گروهی و همکار موجد موفقیت تا اینکه خود را به عنوان نفر اول در گروه، سازمان، بنگاه و درمیان افراد هم سطح مطرح کند و افزون بر این، خود را نباید به عنوان قهرمان مطرح سازد» (والستر^۳ و همکاران، ۲۰۱۹: ص ۷۱). از طرف دیگر «کارآفرینی خود را به عنوان مکانیزمی که می تواند سود و مزایای اقتصادی را بالا ببرد خود را از اواسط قرن بیستم به صورت خاص معرفی کرد موضوعی که با مطرح شدن توسعه پایدار در کشورهای توسعه یافته هم زمان شد. این هم زمانی، دلیلی برای حمایت دولت از اقتصاد کنشگرانی بود که تمایل به کارآفرینی و تولید اشتغال در جامعه را داشتند» (تران پیز^۴ و همکاران، ۲۰۲۰). با توجه به این توضیح به بررسی جایگاه اشتغال زنان و کارآفرینی در اسلام می پردازیم.

¹ Women's Entrepreneurship in Iran

² Entrepreneurship

³ Christine Vallaster,

⁴ EduardoTerán-Yépez

۲-۱ اسلام و کارآفرینی زنان

در نگرش اسلامی، انسان موجودی متعهد و مسئول است که نمی‌تواند به سرنوشت خود و دیگران بی‌اعتنا باشد. این نگاه با نگرش لیبرالیستی که هدف زندگی را کسب لذت و رفاه می‌داند و بر مناسبات فردگرایانه تأکید می‌کند تفاوتی فاحش دارد. آموزه‌های اسلامی افزون بر آنکه مسئولیت اجتماعی مردم را در قالب وجوب امر به معروف و نهی از منکر بیان می‌کند (سوره توبه، آیه ۷۱)، اهتمام به امور مسلمین را وظیفه‌ای می‌شمارند که بی‌توجهی به آن به منزله عدم عضویت در جامعه اسلامی است (زیبایی نژاد، ۱۳۹۴).

بر این اساس می‌توان نگاه اسلام در خصوص کارآفرینی زنان را اینگونه بیان کرد که: مسئولیت اجتماعی زنان به معنای سهم و نقش مجموعه زنان در اموری است که سرنوشت جامعه را رقم می‌زند. جامعه در این اصطلاح اعم از خانواده، جامعه و جهان است. نگرش مبنایی در این پژوهش جهت احصاء دیدگاه اسلام پیرامون اشتغال زنان جهان بینی تکامل‌گرایی مسئولیت اجتماعی زنان است. «تکامل‌گرایی زنان در مسئولیت اجتماعی اشاره به نظریه‌ای دارد که بین جامعه زنان و مردان در گستره مسئولیت اجتماعی تفاوتی قائل نیست برخلاف نظریه‌ای که نقش آفرینی زنان را صرفاً از مجرای خانواده تعقیب می‌نماید. اما در نوع مسئولیت اجتماعی بین آنها تفاوت قائل بوده و معتقد است که رعایت عدالت و تناسب، اقتضا دارد که زن‌ها با رعایت ویژگی‌های زنانه مسئولیت‌پذیر باشند. بر خلاف نظریه‌ای که تساوی و همسانی زن و مرد را شعار خویش قرار داده است» (پیروزمند، ۱۳۹۰). از سوی دیگر براساس فلسفه تاریخ شیعه تاریخ تکامل اجتماعی بشر بر محور خالقیت و ربوبیت حضرت حق جریان دارد و زنان به واسطه تکامل‌گرایی در مسئولیت اجتماعی نقش بسزایی در تکامل اجتماعی جامعه ایفا می‌نمایند (میرباقری: ۱۳۸۸). تکامل‌گرایی زنان به معنای حضور آنان در تغییر موازنه قدرت به نفع اسلام می‌باشد و این یکی از مؤلفه‌های مهم در تکامل‌گرایی اجتماعی جامعه قلمداد می‌شود. حضور زنان در تکامل‌گرایی بدین معناست که افق حساسیت اندیشه زنان از سطح خرد و پیش پا افتاده و حتی در سطح گرفتن مناصب قدرت در درون جامعه و احراز مناصب ظاهری همچون وزارت و وکالت و مدیریت به افق بالاتری پر بکشد، یعنی به سطح حساسیت نسبت به وضعیت اسلام در قبال جهان کفر و داشتن اهداف و آرمان‌های بزرگ برسد (پیروزمند، ۱۳۸۰). مقام معظم رهبری نیز در برخی از سخنان خود بر این امر تأکید می‌فرمایند: «زن مسلمان ایرانی در دنیای امروز رسالتی عظیم بر عهده دارد و به عنوان الگوی زنان جهان باید پیام متعالی خود را در عرصه‌های مختلف بشری به گوش جهانیان برساند (روزنامه جمهوری اسلامی ۱۳۷۴/۹/۱۸). در عبارت مذکور ایشان حضور بین‌المللی زنان را منحصر

به فعالیت‌های خاص مربوط به زنان ننموده و آن را در همه عرصه‌های بشری ضروری می‌دانند. از این حیث اگرچه زن در اسلام مکلف به کسب درآمد برای خانواده دانسته نمی‌شود بلکه از حیث ضرورت عهده داری برخی فعالیت‌های اجتماعی و یا شایستگی، از مسئولیت اجتماعی زن دفاع می‌کند.

۳-۱- زنان و اشتغال در اسلام

زنان و مردان دارای ویژگی‌های خاص تکوینی و تفاوت‌های زیستی و روانی هستند. در این راستا زنان از لطافت و ظرافت جسمی و روانی بیشتری نسبت به مردان مطابق با نقش‌های جنسیتی‌شان برخوردارند. لذا با توجه به این تفاوت‌های زیستی و روانی و لطافت و ظرافت ویژگی‌های زنانه، اشتغال زنان باید از جهت نوع شغل، کمیت و کیفیت آن (ضوابط شغلی، ساختار و قواعد آن) به گونه‌ای باشد که با ویژگی‌های جسمی و روانی آنان مطابقت داشته و متناسب باشد. به همین جهت است که حضرت علی(ع) می‌فرماید: لا تملك المرأة من امرها جاوز نفسها فان المرأة ريحانة ليست بقرمانه. (نهج البلاغه، نامه ۳۱) اموری را که بیش از توان زن است بر وی تحمیل مکن، زیرا زن مانند گل بهاری است نه قهرمان. علامه طباطبایی نیز ذیل آیه «عاشروهن بالمعروف»/ نساء ۱۹؛ بیان نموده‌اند که این آیه اختصاصی به خانوادگی ندارد و شامل امور اجتماعی و اقتصادی نیز می‌شود، بنابراین امور اقتصادی و نوع و میزان کار زن باید متناسب با ویژگی‌ها و توان و قدرت طبیعت زنان باشد. (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۲۸۵-۲۸۶) اگر در اشتغال زنان سیاست‌هایی متناسب با بافت تکوینی، روحی و جسمی آنان ملاحظه نشود، آسیب‌های غیرقابل انکاری به جامعه و خانواده وارد خواهد شد. برخی از مولفه‌هایی که در اسلام برای اشتغال زنان در نظر گرفته شده است به این شرح است:

۱-۳-۱ رعایت حجاب، عفاف و عدم اختلاط

رعایت حجاب و پوشش برای زنان از ضروریات اسلام است (نور، ۳۱؛ احزاب ۵۹، ۵۳). علاوه بر حفظ حجاب در هنگام حضور اجتماعی، لازم است مراتب عفاف از جهت نگاه، گفتار و رفتار نیز رعایت شود (نور ۱۳، احزاب ۵۳-۳۰). همچنین زنان را از اختلاط و برخورد با مردان نامحروم و مردان را از برخورد آسیب‌زا با زنان نامحرم پرهیز می‌دهد. (حر عاملی، ۱۴۱۶ق: ۴۷۱). بنابراین مشاغلی که مستلزم نقض حجاب یا عفاف باشد یا به گونه‌ای اختلاط با مردان یا خلوت با نامحرمان را موجب شود؛ از دیدگاه اسلام پذیرفته نیست. مقام معظم رهبری درباره چگونگی این حدود اینگونه می‌فرماید: «...معنای آن مرز هم این نیست که زنان و مردان در یک محیط تحصیل نکنند، در یک محیط عبادت نکنند، در یک محیط کار نکنند و در یک محیط خرید و فروش نکنند - که این قبیل موارد فراوان است - بلکه معنایش این

است که حد و حدودی در اخلاق معاشرتی خودشان قائل باشند؛ ... زن در اینجا حجاب خودش را حفظ می‌کند.» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۳) ایشان در جای دیگری به این نکته اشاره می‌کنند که زنان در همه مسائل می‌توانند دوشادوش مردان باشند منوط به رعایت حدود و احکام الهی: «امروز به حمدالله زنان ما در میدان‌های گوناگونی پیشرفت داشته‌اند. نباید زنان و دختران را از تحصیل علم بازداشت؛ باید کمک کرد تا تحصیل کنند و معرفت و بصیرت پیدا نمایند. زنان می‌توانند در همه‌ی مسائل دوشادوش مردان باشند البته باید حدود الهی و احکام الهی حفظ بشود.» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۰)

۲-۳-۱ تناسب شغل زنان با نقش‌های خانوادگی آنان

خانواده نهادی مهم در جامعه بشری و زیربنایی ترین و اولین نهاد اجتماع است که بر ضرورت تشکیل، استمرار و تقویت آن در همه ادیان و مکاتب تاکید شده است. هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند به سلامت برسد، مگر آنکه از خانواده ای سالم برخوردار باشد. تاثیر خانواده بر رشد، تعادل و شکوفایی افراد جامعه به اندازه ای است که هیچ صاحب نظری آن را انکار نمی‌کند. خانواده با پیمان ازدواج پایه‌گذاری می‌شود و این زوج، ستون اصلی حیاتی‌ترین نهاد اجتماعی یعنی خانواده را تشکیل می‌دهند. هر قدر روابط میان همسران بهتر، سالم تر و پرجاذبه تر باشد، زندگی شیرین تر و باصفا تر می‌گردد. بر این اساس دو مقوله ی مهم در اشتغال زنان مشخص می‌شود.

۱-۳-۲-۱ عدم تعارض شغل زن با مصالح خانوادگی

زن و شوهر با قرارداد ازدواج، حقوق و تکالیفی نسبت به یکدیگر پیدا می‌کنند که رعایت آنها برای داشتن روابط بهتر و زندگی مستحکم ضروری است. از جمله این حقوق حقوق جنسی زن و شوهر بر یکدیگر است که رعایت هر کدام از این حقوق تکلیفی را بر طرف مقابل به واسطه رعایت این حق ایجاد خواهد نمود. رعایت حق جنسی شوهر بر همسر خویش از جمله این حقوق است که تکلیف خروج از منزل بدون اذن شوهر را بر زن بار می‌نماید و مرد نیز متقابلاً عهده‌دار تأمین مخارج و هزینه‌های اقتصادی زن و فرزندانش دانسته می‌شود. امام باقر(ع) درباره حقوق شوهر بر زن می‌فرماید: «زنی نزد رسول اکرم(ص) آمد و پرسید: ای رسول خدا حق مرد بر همسرش چیست؟ حضرت فرمود: اینکه زن از او اطاعت کند و نافرمانی او نکند و از خانه بدون اجازه‌اش صدقه ندهد و بدون اذن او روزه مستحبی نگیرد و او را از خود منع نکند اگرچه بر پشت شتری سوار باشد و از خانه‌اش بدون اجازه او خارج نشود و اگر بدون اذن خارج شود فرشتگان آسمان و زمین و فرشتگان غضب و رحمت او را لعنت می‌کنند تا به خانه‌اش باز گردد» (حرعاملی ۱۴۱۶: ۱۱۲). از این

روی اشتغال زن در حوزه کار بازاری نباید منافاتی با حقوق همسر و مصالح خانوادگی داشته باشد. همانطور که اشتغال مرد نیز نباید منافاتی با مصالح خانوادگی داشته باشد و این نیز از جمله حقوق زوجه در قانون مدنی برشمرده شده است (هدایت نیا، ۱۳۸۵).

موضوع دیگری که در حوزه حفظ خانواده و تحکیم بخشی به آن مورد توجه دین مبین اسلام قرار گرفته است و از جمله کارآمدی‌های تشکیل خانواده محسوب می‌شود مقوله ایجاد آرامش و سکینه بواسطه ازدواج در کانون خانواده برای زن و مرد است «و من آیاته أن خلق لکم من أنفسکم أزواجاً لتسکنوا إلیها و جعل بینکم مودةً و رحمةً» (روم، ۲۱؛ اعراف، ۱۸۹). از این روی حفظ این آرامش و نقش محوری زن در ایجاد این آرامش در خانواده، شاید بتوان از جمله حقوق شوهر یا خانواده بر زن را عدم مغایرت شغل زن با آرامش بخشی او در خانواده برشمرد؛ هر چند آرامش بخشی به عنوان یک حق یا تکلیف فقهی به حساب نیامده، اما به نظر می‌رسد براساس فلسفه ازدواج در اسلام حتماً باید در الگوی مطلوب خانواده با نگاه اجتماعی مورد توجه قرار بگیرد.

۲-۲-۳-۱ عدم تعارض شغل زن با وظیفه مادری

دین مبین اسلام نیز مانند سایر ادیان توصیه به فرزندآوری و گسترش نسل نموده است و حتی در توصیه به ازدواج نیز بیان شده است که ازدواج کنید تا فرزند آورید و نسل مسلمانان گسترش یابد (مجلسی: ۱۳۹۴: ۳۰۷). برای تربیت و پرورش نسل آینده اهمیت ویژه‌ای در نگرش اسلامی داشته و ایفای نقش مادری برای زنان نسبت به حضور در کار بازاری با توجه به واگذاری تکلیف تأمین مخارج خانواده توسط مردان، اولویت می‌یابد. در روایات اسلامی نقش مادری در سه بعد وراثت، تغذیه، محافظت و رسیدگی و آموزش مطرح می‌شود (پیروزمند، ۱۳۹۰: ۱۶). لذا در صورت تعارض اشتغال مادران با هر کدام از این ابعاد که زن را در رفع هر کدام از این موارد نسبت به فرزند خویش ناتوان سازد و در نتیجه بروز تربیت ناصحیح فرزندان، وظیفه اصلی زن را که مادری و تربیت فرزند صالح است در اولویت قرار می‌دهد. (بستان، ۱۳۸۷: ۸۰) امام خمینی (ره) نیز علی‌رغم تأکید بر حضور و مشارکت اجتماعی و سیاسی بانوان، اشتغال زنان را تا آنجا تأکید می‌کردند که به خانواده لطمه ای نخورد چرا که ایشان زن را مربی جامعه دانسته و صلاح و فساد جوامع را به صلاح و فساد زنان آن جامعه مرتبط می‌دانستند (موسوی خمینی، ۱۳۷۰، ج ۶: ۳۰۱).

امروزه اهمیت این امر حتی بر دولت‌های رفاهی نیز روشن بوده و نه تنها در قوانین داخلی کشورها، بلکه در کنوانسیون‌های بین‌المللی، نیز اموری چون مرخصی زایمان، نگهداری اطفال و ممنوعیت اخراج از کار به دلیل بارداری به

رسمیت شناخته شده است. بنابراین وظیفه مادری قابل اغماض یا تقلیل نیست و باید شرایط شغلی زنان و مادران تعدیل و با وظایف مادری هماهنگ شود. همچنین در آموزه‌های اسلام ارزش‌گذاری در مورد نقش و کارکردهای مادری چنان متعالی است که برخلاف رویکرد لیبرالیستی، فمینیستی و... قابل جایگزینی نمی‌باشد. در این مکاتب به علت اعتقاد به اصالت فرد و رفاه فردی فرزندآوری نوعی جبر طبیعت تلقی شده و باعث تبعیض و محرومیت زنان می‌شود و به همین دلیل با وضع قوانینی فرزندآوری محدود شده و سقط جنین آزاد شده است و نگهداری فرزندان از بدو تولد به مراکز خصوصی یا دولتی واگذار می‌شود.

۳-۳-۱ رشد شخصیت و ارتقاء معنویت و حفظ کرامت انسانی زن

اشتغال زن باید بگونه‌ای باشد که نه تنها کرامت و منزلت انسانی زن را زیر سؤال نبرد بلکه باید در جهت ارتقاء معنویت و شخصیت او باشد. مقام معظم رهبری در این خصوص می‌فرمایند: «یک کشور نمی‌تواند از نیروی کار زنان در عرصه‌های مختلف بی‌نیاز باشد، اما اینکار نباید با کرامت و ارزش معنوی و انسانی زن منافات داشته باشد. نباید زن را تذلیل کنند و او را وادار به تواضع و خشوع نمایند.» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۱)

۳-۳-۲ ارزش‌گذاری کار خانگی زن

در اسلام همواره نقش‌های خانوادگی زن مورد توجه و دارای اهمیت بسیار زیادی بوده است و اهمیت نقش تربیتی زنان در جامعه به قدری است که صلاح و فساد جوامع بر اساس آن رقم می‌خورد. کار خانگی زن کمتر از کار بیرون از خانه نیست.

۳-۳-۳ ۱-۳-۵ عدم بهره‌کشی و تلذذ جنسی از زنان

اشتغال زنان باید به گونه‌ای باشد که جلوی سوء استفاده و بهره‌کشی از او را سلب نماید. زن نباید به واسطه شاغل شدن و محیط شغلی اش به حد شیء و کالا تنزل یابد و از طریق تجملات و مدهای جدید، مروج محصولات مصرفی نظام سرمایه داری و نیز مصرف‌کننده مهمی برای چنین محصولاتی در جامعه خود باشد. امام خمینی (ره) در عبارتی زنان را از تنزل به حد شیء بدین گونه پرهیز می‌دهند: «در نظام اسلامی زن به عنوان یک انسان می‌تواند مشارکت فعال با مردان در بنیان جامعه اسلامی داشته باشد، ولی نه به صورت یک شیء، نه او حق دارد خود را به چنین حدی تنزل دهد و نه مردان حق دارند که به او چنین بیاندیشند (موسوی خمینی، ۱۳۷۸، ج ۳: ۹۲) مقام معظم رهبری نیز در این باره اینگونه می‌فرمایند: «...زن باید پرورش اسلامی پیدا کند؛ در میدان‌های اجتماعی و اقتصادی و سیاسی و

همه جا برود و پیشتاز باشد؛ اما در مسائل شهوانی و جنسی ملعبه دست این و آن نشود...» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۷۰)

الگوی زن شاغل در جامعه نباید به عنوان یک الگوی مطلوب برای تمام زنان معرفی شود. بلکه باید زنان خانه دار نیز تکریم و تشویق شوند. مقام معظم رهبری این نکته مهم را در نشست راهبردی زنان و خانواده اینگونه بیان فرمودند: «حتماً بایستی بر روی کار زن‌های خانه‌دار ارزش‌گذاری ویژه بشود. بعضی می‌توانستند بروند کار بگیرند، بعضی می‌توانستند تحصیلات عالی بکنند، بعضی تحصیلات عالی هم داشتند - من دیدم زنانی را از این قبیل - گفتند ما می‌خواهیم این بچه را بزرگ کنیم، خوب تربیت کنیم، نرفتم کار بگیریم. زن نرفته کار بگیرد، آن کار هم زمین نمانده؛ آن ده نفر دیگر رفتند آن کار را گرفتند. باید از اینجور زنی قدردانی شود... مثلاً بیمه‌هایی برای اینها در نظر گرفته شود. ... تأمین اقتصادی شان، بیمه شان، بقیه چیزهایی که لازم است، باید در نظر گرفته شود...» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۹۰)

به طور خلاصه و در یک دسته بندی می‌توان مقولات مورد توجه ایدئولوژی اسلام را اینگونه برشمرد:

۱- رشد شخصیت و ارتقاء معنویت زن

در دیدگاه اسلام بیان می‌شود که اشتغال زنان نباید کرامت و منزلت انسانی او را زیر سؤال ببرد و علاوه بر این باید سبب رشد شخصیت انسانی او شده و معنویت او را ارتقاء بخشیده و او را به خداوند نزدیک نماید. براین اساس مقوله اشتغال همراه با رشد معنوی، علمی و حرفه‌ای زن را شهادی بر این مفهوم در نظر گرفت.

۲- رعایت حدود و احکام الهی و اخلاق معاشرتی

در رویکرد اسلامی بر رعایت حدود و احکام الهی به معنای رعایت حجاب اسلامی و همچنین رعایت اخلاق معاشرتی اسلامی در تعامل میان زن و مرد نامحرم تأکید می‌شود. بنابراین مشاغلی که مستلزم نقض حجاب یا عفاف باشد یا به گونه ای آمیزش با مردان یا خلوت با نامحرمان را موجب شود، از دیدگاه اسلام پذیرفته نیست. چرا که توجه به این مهم از ایجاد فساد و ایجاد مشکلات زمینه‌ای چون استفاده ابرازی و نگاه‌های جنسی به زنان جلوگیری خواهد نمود. براین اساس می‌توان مقولات رعایت حجاب و عفاف و همچنین مقوله عدم اختلاط زن و مرد در سیاست‌گذاری اشتغال زنان جمهوری اسلامی را در توجه به این مفهوم در نظر گرفت.

۳- ارتقاء مهارت‌های شغلی (افزایش توانمندی‌های زنان)

افزایش توانمندی زنان و رشد علمی، معنوی و حرفه‌ای آنان همواره مورد تأکید مکتب اسلام بوده و در بیان بزرگان دین نیز بر تحقق این مهم تأکید شده است.

۴- توجه و تأکید بر مسئولیت اجتماعی زنان

در بینش اسلامی توجه به امور مسلمین، آموزه‌ای فراجنسیتی دانسته می‌شود، که گاه در شکل توجه به مشکلات اشخاص و گروه‌ها، گاه توجه به نیازهای کلان جامعه و نظام اسلامی، گاه توجه به موازنه قوای اسلام و کفر در مقیاس جهانی و زمانی نیز به شکل توجه به مسئولیت‌های تاریخی نمود می‌یابد (زیبایی نژاد، ۱۳۸۸). همانطور که در فصل دوم اشاره شد مسئولیت اجتماعی زنان به معنای سهم و نقش مجموعه زنان در امور است که سرنوشت جامعه را رقم می‌زند. جامعه در این اصطلاح اعم از خانواده، جامعه و جهان است. لذا در این نگاه مسئولیت اجتماعی زنان فرای اشتغال آنان تعریف می‌شود که در صورتی دستگاه سیاست‌گذار اشتغال زنان را ذیل این کلان-مسئولیت اجتماعی زنان - ببیند و در آن باره سیاست‌گذاری نماید می‌توان گفت در این مفهوم از دیدگاه اسلامی الهام گرفته است.

۵- ترویج اشتغال متعالی زنان

در رویکرد اسلام نوع اشتغالی که برای زنان مورد تشویق و تأیید قرار می‌گیرد اشتغالی است متناسب با ویژگی‌های جسمی و روحی زنان، متناسب با نقش‌های خانوادگی زنان، متناسب با وظیفه مادری آنها و همچنین هم‌جهت با مصالح خانوادگی و پیوند زناشویی. بنابر نظر اسلام چنین اشتغالی شایستگی و جواز ترویج و تشویق را دارد. براین اساس می‌توان مقولات هماهنگی ساختار شغلی با نقش‌های خانوادگی زن، اشتغال نیمه وقت بانوان، حمایت از مادران شاغل، توسعه مشاغل خانگی، حق برخورداری از مشاوره شغلی توسط بانوان، آموزش اشتغال محور متناسب با شرایط و سایر مقولاتی که ذیل مقوله کلان سیاست‌های اشتغال متعالی زنان آمده است را متأثر از این مفهوم دانست.

۶- امنیت شغلی زنان

امنیت شغلی زنان در رویکرد اسلامی اعم از امنیت اخلاقی و امنیت اقتصادی آنان می‌باشد که منظور از امنیت اخلاقی حفظ حریم‌ها نسبت به زنان و نداشتن نگاه جنسی به آنان در فضای اشتغال است و منظور از امنیت اقتصادی آنان تحقق تعهدات نظام اجتماعی نسبت به زنان شاغل در خصوص تأمین اجتماعی آنان در زمان‌های بیماری، بیکاری، از کارافتادگی و... می‌باشد.

۷- ممانعت از بهره‌کشی زنان

در دیدگاه اسلام به شخصیت زن و حفظ آن توجه ویژه‌ای شده است و براین اساس اشتغال زنان باید به گونه‌ای باشد که جلوی سوء استفاده و بهره‌کشی از او را سلب نماید و بیان می‌شود که زن نباید به واسطه شاغل شدن و محیط شغلی‌اش به حد شیء و کالا تنزل یابد و از طریق تجملات و مدهای جدید، مروج محصولات مصرفی نظام سرمایه‌داری و نیز مصرف‌کننده مهمی برای چنین محصولاتی در جامعه خود باشد تا مبدا از این طریق روزنه‌ای برای تنزل جایگاه و شخصیت انسانی او پیدا شود.

۸- تناسب شغل زن با مصالح خانوادگی و پیوند زناشویی

خانواده در اسلام اهمیت و جایگاه ویژه‌ای دارد و همواره به تحکیم آن سفارش شده است. با توجه به آنکه آرامش بخشی از اهداف مهم ازدواج در دیدگاه اسلام است و در دیدگاه اسلام عنصر آرامش بخش، خانواده و ستون خانواده زن است، شاید بتوان از جمله حقوق شوهر یا خانواده را عدم مغایرت شغل زن با آرامش بخشی در خانواده بر شمرد؛ هر چند آرامش بخشی به عنوان یک حق یا تکلیف فقهی به حساب نیامده، اما همواره بر عدم تنافی شغل همسران (زنان و مردان) با مصالح خانوادگی تأکید شده است.

۹- تناسب شغل زن با وظیفه مادری:

اسلام اهمیت ویژه‌ای برای تربیت و پرورش نسل آینده قایل است و با تأکید بر نقش مادری و اولویت دادن آن نسبت به کار خارج از خانه، توجه ویژه‌ای بدان دارد و اگر قرار باشد اشتغال مادران در ایفای نقش مادری و تربیت نسل ناهنجار تأثیر داشته و متعارض باشد، وظیفه اصلی زن را که مادری و تربیت فرزند صالح است در اولویت قرار می‌دهد (بستان، ۱۳۸۷: ۸۰). لذا همواره این مهم را در پرداخت به مسئولیت اجتماعی آنان و همچنین به تبع آن حوزه اشتغال آنان را مورد توجه و مذاقه قرار می‌دهد و همواره بر عدم تعارض شغل زنان با وظیفه مادری آنها تأکید می‌کند چه از حیث نوع شغل و چه از حیث ساختار شغلی و حتی فراهم نمودن فرصت‌های شغلی برای زنان.

۱۰- حفظ نشاط زن:

نشاط زن از جمله ضروریات در سلامت روح و جسم او بوده و همچنین به ایفای نقش‌های مادری و همسری او کمک می‌نماید. لذا در رویکرد اسلامی بر حفظ نشاط زن در تمامی حوزه‌ها از جمله حوزه اشتغال زنان تأکید می‌نماید به صورتی که شغل زن نباید باعث از بین رفتن نشاط او گردد.

۱۱- تناسب شغل زن با ویژگی‌های جسمی و روحی زن:

از نظر اسلام توجه به میزان توان جسمی کمتر زنان نسبت به مردان، ویژگی‌های روحی و روانی خاص زنان که نسبت به مردان به لحاظ روحی حساس‌تر هستند و... در ایجاد فرصت‌های شغلی که برای زنان ارائه می‌شود، نوع شغلی که زنان به آن وارد می‌شوند، ساختار شغلی به معنای قوانین و نوع قوانین جهت حضور در محل کار، زمان بازنشستگی، نحوه ارتقاء شغلی، تعهدات کاری، نحوه گذران دوره‌های ضمن خدمت، که برای آنها طراحی می‌شود، تسهیلاتی که برای زنان در نظر گرفته می‌شود؛ امری ضروری و انکارناپذیر می‌باشد.

۴-۱ جایگاه کارآفرینی زنان در ایران

آنچه در ذیل می‌آوریم حمایت‌های قانونی جمهوری اسلامی ایران از اشتغال زنان و کارآفرینی آنان است. به نظر می‌رسد که بیشتر این حمایت‌ها منوط به مدیریت خانواده از طرف زنان باشد. در اسلام و نظام جمهوری اسلامی، نقش مادری بسیار مهم است. در این بین ایجاد فرصت اشتغال در خانه و کارآفرینی در منزل، برای مادران در جهت استفاده از ظرفیت زنان به صورت حداکثری و ایجاد تناسب میان نقش‌های خانوادگی زنان با کار بوده و به عنوان یکی از مصادیق اشتغال خانگی و گسترش آن مورد توجه برخی از نهادهای سیاست‌گذار قرار می‌گیرد. ماده ۱۲ سیاست‌های اشتغال زنان در جمهوری اسلامی ایران، این مهم را اینطور مطرح می‌نماید: «فرصت‌های شغلی مناسب برای مادران خانه دار در محیط خانه و در کنار فرزندان، بدون محدودیت وقت و با منظور کردن مزد در قبال کار و تسهیلات تعاونی ایجاد شود.» امری که توجه به آن، از حیث تناسب با سایر نقش‌ها و مسئولیت‌های زنان آن را با نظام فکری اسلام مطابقت می‌دهد. همچنین ماده ۸۰ برنامه پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران به دولت اجازه می‌دهد تا با انجام اقداماتی از جمله ایجاد و توسعه مشاغل خانگی و بنگاه‌های زود بازده کارآفرینی به افزایش اشتغال کمک نماید: «ماده (۸۰): به دولت اجازه داده می‌شود در راستای ایجاد اشتغال پایدار، توسعه کارآفرینی، کاهش عدم تعادل منطقه‌ای و توسعه مشاغل نو اقدام‌های زیر را انجام دهد:

«گسترش کسب و کار خانگی و مشاغل از راه دور و طرح‌های اشتغال زای بخش خصوصی و تعاونی؛ به ویژه در مناطق با نرخ بیکاری بالاتر از متوسط نرخ بیکاری کشور...» در ماده ۳ بخش ۶ برنامه دوم توسعه نیز بر حمایت از مشاغل خانگی تأکید شده است: «توسعه و حمایت از صنایع کوچک، صنایع

تبدیلی، صنایع و مشاغل خانگی، خدمات فنی و توسعه و احیاء صنایع دستی با اولویت مناطق روستایی». همچنین ماده ۲۳۰ برنامه پنجم توسعه نیز دولت را در طول سال های اجرای برنامه موظف به اولویت سامان دهی مشاغل خانگی برای زنان بدسرپرست و سرپرست خانوار می سازد: « دولت با همکاری سازمان ها و دستگاه های ذیربط از جمله مرکز امور زنان و خانواده با هدف تقویت نهاد خانواده و جایگاه زنان در عرصه های اجتماعی و استیفاء حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه زمینه ها با تدوین و تصویب « برنامه جامع توسعه امور زنان و خانواده » مشتمل بر محورهای تحکیم بنیان خانواده، بازنگری قوانین و مقررات مربوطه، پیشگیری از آسیب های اجتماعی، توسعه و ساماندهی امور اقتصادی معیشتی با اولویت ساماندهی مشاغل خانگی برای زنان سرپرست خانوار یا بد سرپرست اقدام قانونی نماید.»

سیاست گذاری کارآفرینی زنان در جمهوری اسلامی ایران ذیل توجه به این مقوله ضمن ترویج و زمینه سازی برای اشتغال زنان، هم جهت با مصالح خانوادگی، ایفای نقش های خانوادگی آنان بویژه مادری آنها را مورد توجه قرار می دهد. بر این اساس دارای رویکردی اسلامی در توجه به این مقوله می باشد. براین اساس رویکرد فوق، در جمهوری اسلامی ایران، این اصل را در راستای گسترش اشتغال زنان از طریق ارائه تسهیلات به زنان بیکار سرپرست خانوار مورد توجه قرار می دهد که زن در کنار تولید اشتغال نباید از وظایف مادری و خانوادگی خود جدا بیافتد. لذا در ماده ۵۶ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران آمده است: « در راستای تحقق سیاست های اشتغال این قانون نظام های بانکی کشور موظف است تسهیلات در اختیار اشخاص حقیقی و حقوقی غیر دولتی به منظور ایجاد فرصت های جدید شغلی قرار دهد. این تسهیلات به زنان بیکار سرپرست خانوار و... تا مبلغ سی میلیون تومان معین می شود.» همچنین در سیاست های پیشگیری و بازتوانی زنان از آسیب های اجتماعی یکی از سیاست های عنوان شده ذیل بخش اقتصاد آن به اعطای تسهیلات خود اشتغالی به زنان اشاره شده است. همچنین در تبصره ۱۰ ماده واحده برنامه دوم توسعه اقتصادی، فرهنگی و سیاسی کشور دولت موظف به اجرای طرح های خود اشتغالی به منظور افزایش اشتغال و تأمین عدالت اجتماعی از طریق اعطای تسهیلات ارزان قیمت بانکی شده است: «... به منظور تأمین عدالت اجتماعی، کاهش فقر و محرومیت، ایجاد اشتغال و حمایت از بنگاه های اقتصادی کوچک، دولت مکلف است در جهت اجرای اصول ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی ایجاد تعادل در سهم دولتی، تعاونی و

خصوصی در اقتصادکشور، افزایش سهم فعالیت‌های اقتصادی بخش تعاونی و اجرای طرح‌های اشتغال‌زا (خود اشتغالی) از طریق پرداخت تسهیلات ارزان قیمت بانکی حمایت‌های لازم را به عمل آورد.» همچنین ذیل تبصره ۱۱ ماده واحده مذکور عنوان شده است که دولت جهت توسعه فعالیت‌های تولیدی و خود اشتغالی در روستاهای محروم از طریق پرداخت ما به التفاوت کارمزد و سود مورد انتظار بانک در امور آب، کشاورزی و... در بودجه سنواتی پیش‌بینی نماید: «به منظور توسعه روستاهای محروم و ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای در روستاها در طول برنامه اقداماتی به شرح زیر معمول می‌گردد: ...توسعه فعالیت‌های تولیدی و اشتغال‌زا و خود اشتغالی در روستاهای محروم از طریق پرداخت ما به التفاوت کارمزد و سود بانکی مورد انتظار در امور آب، کشاورزی، صنعت، مسکن و امور اجتماعی و پیش‌بینی آنها در بودجه سنواتی...» همچنین در ماده ۵۶ برنامه سوم زنان سرپرست خانوار و بدسرپرست در اولویت جهت دریافت تسهیلات خود اشتغالی نسبت به سایر افراد دانسته شده است: «در اجرای بند دوم اصل ۴۳ قانون اساسی نظام بانکی کشور موظف است در طول سالهای برنامه سوم به نحوی برنامه‌ریزی نماید که همواره پس از کسر ذخایر قانونی و احتیاطی سپرده‌های قرض الحسنه که حداکثر از ۲۰ درصد آن تجاوز نمی‌کند، حداقل ۷۰ درصد بقیه را برای تهیه ابزار کار در اختیار کسانی که برای کار کردن امکان تهیه ابزار در اختیار ندارند... زنان بیکار سرپرست خانوار و... از اولویت برخوردارند.»

سیاست‌گذاری کارآفرینی زنان با توجه به این مقوله نقش نان آوری زنان سرپرست خانوار و عامل بودن آنها در رفع نیازهای اقتصادی افراد خانواده‌شان را در عین ایفای سایر نقش‌های خانوادگی‌شان را لحاظ نموده و آنان را در دریافت تسهیلات خود اشتغالی که زمینه مناسبی جهت دستیابی آنان به شغلی مناسب با شرایط محیطی محل زندگی‌شان، ویژگی‌های جسمی و روحی آنان و توانمندی‌ها و علایق‌شان می‌باشد؛ بر سایر افراد برتری و اولویت داده است. بر این اساس در توجه به این مهم، دارای رویکردی اسلامی می‌باشد. چه اینکه بند ۴ اصل ۴۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در جهت تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه کن نمودن فقر و محرومیت و همچنین برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد، با حفظ آزادی او، اقتصاد جمهوری اسلامی ایران به رعایت آزادی انتخاب شغل و عدم اجبار به کاری معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری اشاره می‌کند. در این راستا در بند (ب) بخش سوم منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در جمهوری اسلامی ایران، حق اشتغال و آزادی انتخاب شغل به عنوان یکی از حقوق زنان دانسته می‌شود. بر این اساس آزادی انتخاب شغل در عین آزادی فرد و در جهت رشد و رفع نیازهای او دانسته شده است؛ که توجه به همه‌ی

اینها ذیل انتخاب آزادانه شغل، این مقوله را از مفهوم اباحه‌گری در انتخاب شغل متمایز خواهد ساخت. لذا نهاد سیاست‌گذار در توجه به این مقوله دارای رویکردی اسلامی می‌باشد. همچنین معاونت ریاست جمهوری در امور زنان و خانواده در ایران با این هدف تجربه جدیدی را رقم زده و اقدام به راه اندازی سامانه انتخاب مردمی برترین کارآفرینان زن کرده تا به این وسیله جوامع شهری و روستایی را درگیر آشنایی و تلاش برای موفقیت کارآفرین محلی خود سازد. معاونت امور زنان و خانواده، سامانه ای را تحت عنوان سامانه انتخاب مردمی زنان کارآفرین برتر ایران، در سال ۱۳۹۷ ایجاد کرد تا با این کنش، به نوعی زنان کارآفرین ایرانی تشویق کند.

۵-۱ تحلیل سیستمی کارآفرینی زنان در جمهوری اسلامی ایران

کارآفرینی به صورت جدی در دو دهه ی اخیر برای زنان جدی تر از پیش به نظر می رسد. زنانی که فارغ از تمام مشکلات و نقش های مادری، همسری و خانوادگی سعی در کنشگری در فعالیت های اقتصادی دارند (کامبریدو^۱، ۲۰۲۰: ۴). این مهم در ایران نیز در دهه اخیر منش نمایی کرده است و زنان ایرانی سعی در ورود به بازار کارآفرینی و خلاقیت همپای مردان داشته اند. اگر ساختارمند و سیستمیک به مسئله کارآفرینی زنان در ایران نگاه کنیم از همان ابتدا به محدودیت فعالیت زنان در حوزه خلاقیت و کارآفرینی خواهیم رسید چه اینکه یک مرد برای رسیدن به ایده آل خود چند مرحله دارد:

- ۱- تصمیم گیری، اولین رکن این مراحل است که فرد باید تصمیم به انتخاب حیطة و فعالیت خود بگیرد.
- ۲- پس از این که انتخاب صورت گرفت ایده فرد باید به محصول (کالا و خدمت) برسد.
- ۳- از اینجا به بعد است که فرد باید مدلی مطابق ایده ی خود طراحی کند و به قولی نقشه راه اندازی کسب و کار را بکشد. این مرحله یعنی تعیین زمان، برآورد مالی برای زمان ایده و احیاناً گرفتن وام، و نهایتاً اقدام جهت انجام و شروع کار (پاگیز و همکاران^۲، ۲۰۲۰: ۴).

با توجه به مراحل که آوردیم به وضوح می توانیم عدم برابری زنان با مردان را در زمینه راه اندازی کسب و کار مشاهده کنیم. در واقع می توان گفت که از همان مرحله اول که انتخاب حوزه و حیطة کاری کارآفرین است زنان با مشکل مواجه می شوند چرا که نمی توانند در هر حوزه ی کاری فعالیت نمایند در زمینه انتقال ایده به محصول نیز، زنان

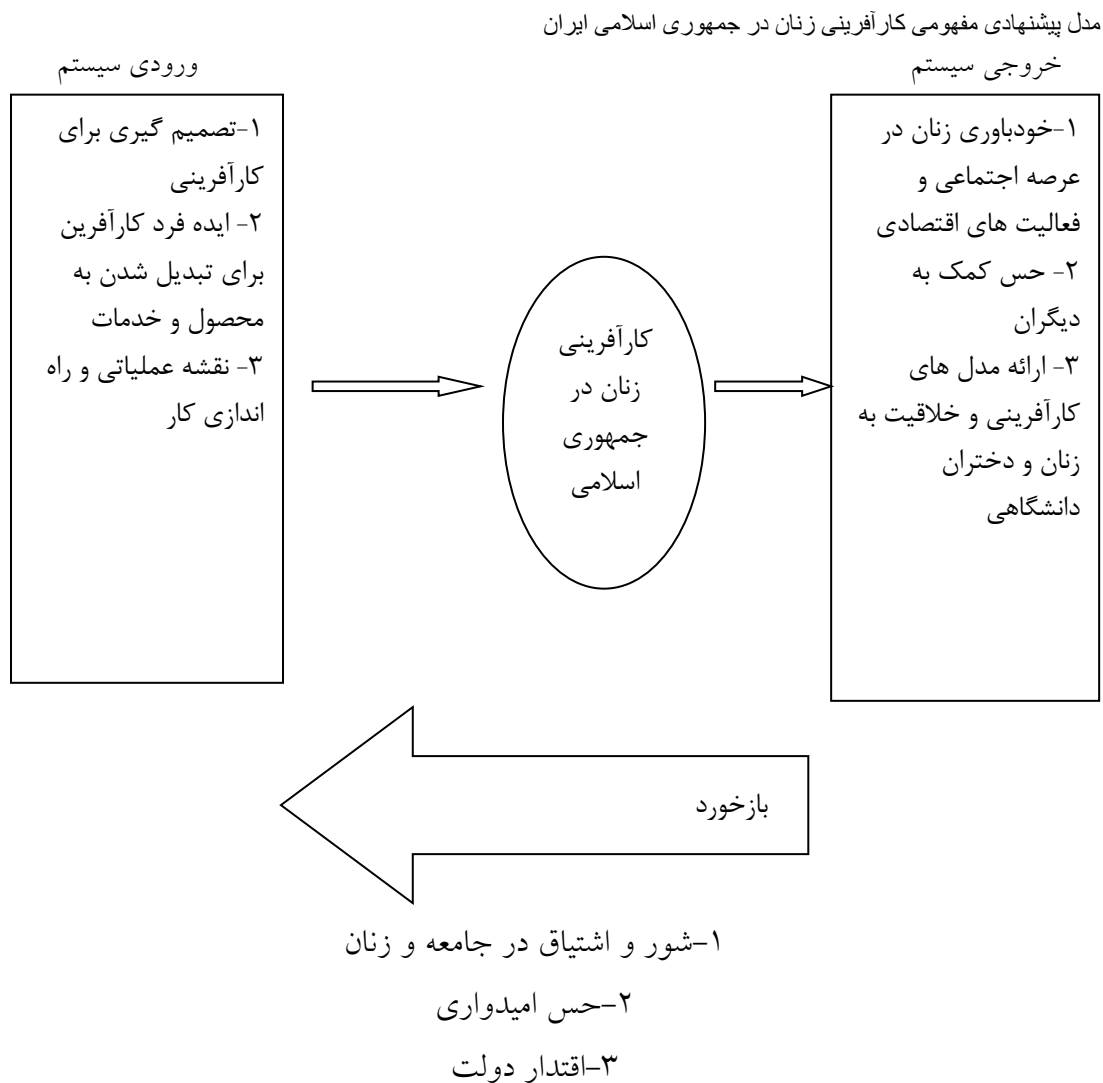
¹ Kamberidou

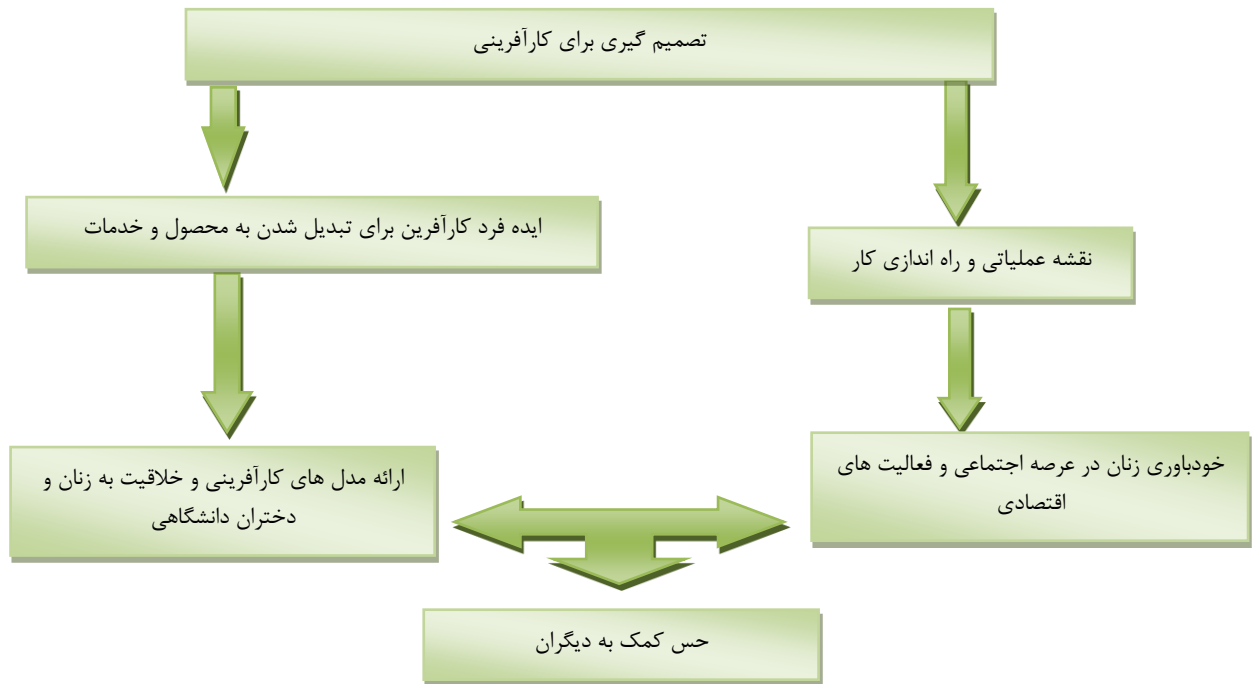
² Poggesi

به دلایل مختلف از جمله عدم حمایت عملی دولتی و خانوادگی باز به مشکل برخوردند چه اینکه قدرت تامین مالی را به راحتی ندارند. زنان بیشتر زمان خود را در قالب نقش مادر، خواهر، همسر مدیر خانواده ایفا کرده اند و در واقع فرصت تجربه محیط های کاری حرفه ای را کمتر داشته اند و همین امر موجب پایین آمدن توان آنها در مواجهه ی با فرصت آفرینی در زمینه خلق کار جدید است. از این جهت دولت در خصوص ایجاد فرصت برای زنان کارآفرین باید تسهیلات بیشتری ارائه دهد تا بتواند از پتانسیل زنان نیز در حوزه کسب و کار استفاده کند. وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت صنعت، معدن و تجارت، اداره کل ثبت شرکت ها و موسسات غیرتجاری، سازمان امور مالیاتی کشور، و سازمان هایی از این دست می توانند در زمینه کارآفرینی زنان بسیار موثر افتند. واقعیت این است که اگر چه سامانه انتخاب مردمی زنان کارآفرین برتر ایران در سال ۱۳۹۷ شکل گرفت اما از لحاظ عملی، کمک چندانی به رویه شدن حمایت از زنان کارآفرین انجام نشده است. این در حالی است که می توان گفت که خروجی کارآفرینی زنان می تواند بسیار در چرخه اقتصاد کشور موثر باشد که شمائی از آن را بیان می کنیم:

- ۱- خودباوری زنان در عرصه اجتماعی و فعالیت های اقتصادی که می تواند مشکل خیل عظیم بیکاران دانشگاهی و غیردانشگاهی را حل کند. این طرح می تواند زنانی را تربیت کند که در کنار همدیگر و همکاری مستقل، هم وظیفه ی دینی خود را با پوشش و رفتار مناسب در محیط کار در کنار زنان دیگر انجام می دهند و هم اقتصاد را پویا تر می کنند.
- ۲- حس کمک به دیگران، که در مهر و عطوفت مادران وجود دارد می توان در خلاقیت و کارآفرینی نیز نشر یابد و زنان خلاق با میل به حمایت و یاری دیگر اقشار جامعه، تلاش هدفمند را پیش گیرند. این احساس می تواند در بلندمدت، اهرمی برای حمایت از زنان بی سرپرست و بدسرپرست در ایران از طرف زنان کارآفرین باشد.
- ۳- ارائه مدل های کارآفرینی و خلاقیت به زنان و دختران دانشگاهی، که می تواند ضامن خلق کارهایی درخشان تری در آینده باشد. چه اینکه اگر آموزش درست و مدل راهبردی برای دانشجویان ایجاد شود خلاقیت نیز به پشتوانه آن شکل خواهد گرفت.

در ذیل به عنوان جمع بندی این مقاله مدل سیستمی ورودی و خروجی کارآفرینی زنان را می آوریم:

نتیجه گیری

در اسلام، زن به عنوان سکینه معرفی شده است بنابراین نقش زن در خانواده و مدیریت آن بسیار اهمیت دارد. در سال های اخیر کنشگری زنان مسلمان در جامعه و به دنبال آن تمایل به کارآفرینی ضرورت پرداختن به جایگاه زنان را در ایران ایجاد کرده است. در این راستا دولت وظایفی را در حمایت از زنان کارآفرین دارد. البته این نکته حائز اهمیت است که وقتی می گوئیم دولت کارآفرین به این معنی نیست که تغییر و تحولات فقط در بخش دولتی رخ می دهد، بلکه منظور، نقش راهبردی برای هر بخش های خصوصی عمومی است. عصر امروز، عصر سرعت، تحول فناورانه، ارتباطات گسترده و رقابت شدید است که در یکدیگر تاثیر می گذارد. بنابراین کارآفرینان کوچک که بیشتر نقش مادری را به عهده دارند به همکاری دولت در زمینه های مختلف نیاز دارند. آنان مانند کارآفرینان بزرگ قادر به پرداخت مبالغ هنگفت به کارشناسان و مشاوران برای حل مشکلات کاری خود نیستند. کارآفرین کار خود را به محض اینکه به آن فکر می کند شروع نمی کند، بلکه ابتدا باید کار/ شرکت خود را به ثبت برساند، مجوزهای لازم را دریافت می کند، پروانه کار بگیرد و حتی در خواست وام نماید. تمامی این مراحل وقت گیر است و در اکثر مواقع، کارآفرینان باید با ادارات مختلف دولتی سروکار داشته باشند. از طرفی به راحتی می توان دولت را برای این تشریفات اداری مقصر دانست، اما این تشریفات به دلیل مراحل و پیگیری های لازم قبل از به ثبت رساندن یک کار جدید اجتناب ناپذیر است. ثبت شرکت از کارآفرین در مقابل رقبای که ممکن است محصولات او را جعل و از نام شرکت او سودجویی کنند، حمایت می کند. این در حالی است که دولت بیش از اینکه به دامنه کارآفرینی زنان به عنوان یک فرصت نگاه کند به دنبال تحدید آن به مشاغل خانگی است و در اکثر موارد و قوانینی که آوردیم این مدعی قابل اثبات بوده است. البته تلاش هایی هم برای قدرت مند شدن زنان کارآفرین شده است از جمله معاونت امور زنان و خانواده در سال ۱۳۹۷ سامانه انتخاب مردمی زنان کارآفرین برتر ایران ایجاد کرد که نوعی شوق و امید را به زنان کارآفرین برای پیشبرد اهداف خود می دهد که امیدوار کننده است. آنچه در این مقاله بدان رسیدیم این است که فرصت های برابر برای زنان کارآفرین در قیاس با مردان کمتر وجود دارد؛ در این بین سه مرحله را برای شروع روند کارآفرینی در بین زنان و مردان را از نظر گذرانندیم: مرحله تصمیم گیری که فرد در پی شناسایی ایده آل های خود برای کارآفرینی است؛ مرحله تبدیل ایده به محصول یا خدمات، که فرد قدم های عملی آغازین خود را برای شروع کار برمی دارد و نهایتا بهره وری با توجه به نقشه عملیاتی راه که در واقع نقشی اساسی در کارآفرینی ایجاد می کند. روشن است که زنان برای تحقق رویای خلاقیت و کارآفرینی در این سه مرحله کمتر با

مردان قابل قیاس هستند؛ از کم بودن تجربه ی عملی زنان در محیط های کار گرفته تا نقش هایی که زنان در کنار کارهایشان به عنوان مادر، همسر مدیر خانواده دارند مویید این ادعاست که زنان در بازار رقابت کارآفرینانه با مردان نیازمند حمایت هستند. براین اساس ما در این مقاله ۳ شناسه را به عنوان خروجی کارآفرینی زنان در پیشرفت اقتصاد کشور احصاء نمودیم و در قالب یک مدل بیان کردیم: ۱- خودباوری زنان در عرصه اجتماعی و فعالیت های اقتصادی، که پتانسیل و نیروی جدید زنان را در چرخه اقتصاد کشور به منصفه ظهور می رساند و حتی می تواند در خیلی از جهات، ایده آفرین و خلاقانه عمل کند تا برخی از مشکلات اقتصادی کشور رفع گردد ۲- حس کمک به دیگران، که می تواند موجب انعطاف بیشتر سیستم شغلی موجود در کشور برای پیشرفت بیشتر شود و نهایتاً ۳- ارائه مدل های کارآفرینی و خلاقیت به زنان و دختران دانشگاهی که البته هم امکان مهار بیکاری زنان را فراهم می آورد و هم به تخصصی شدن و مهارت پذیر بودن زنان در این حیطه کمک شایانی می کند.

منابع

قرآن

نهج البلاغه

الف- کتب فارسی

بستان حسین، (۱۳۸۷)، نابرابری و ستم جنسی از دیدگاه اسلام و فمینیسم، پژوهشگده حوزه و دانشگاه، قم
پیروزمند، علیرضا، (۱۳۸۰)، بررسی تحلیلی الگوی فعالیت زنان در جهان معاصر، مجموعه مقالات هم اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹)، زن در آئینه جلال و جمال، مرکز نشر اسراء.
زیبایی نژاد، محمدرضا (۱۳۹۴) **هویت و نقش های جنسیتی (مجموعه مقالات)**، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان | مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری.
میرباقری، محمدمهدی، (۱۳۸۸)، در شناخت غرب، انتشارات کتاب فردا، قم.
مجلسی، محمدتقی بن مقصود علی (۱۳۹۶) **بحار الانوار (جلد ۱۲)**، نشر دار الکتب الاسلامیه.

ب- مقالات و سایت های فارسی

بیانات مقام معظم رهبری در دیدار گروهی از پرستاران ۱۳۷۳/۷/۲۰
بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع بزرگ مردم بوشهر ۱۳۷۰/۱۰/۱۱
بیانات در دیدار گروهی از بانوان به مناسبت فرخنده میلاد حضرت زهرا(س) و روز زن ۱۳۷۱/۹/۲۵
بیانات مقام معظم رهبری در نشست راهبردی زنان و خانواده ۱۳۹۰/۱۰/۱۴
پیروزمند علیرضا، (۱۳۹۰)، تکامل گرایی در مسئولیت اجتماعی زنان، در مجموعه مقالات سومین نشست راهبردی زن و خانواده.
ورکیانی پور نفیسه، حسینی سید محمدرضا، سمیعی روح الله، اشرفی مجید (۱۳۹۹). «مدل سازی کارآفرینی زنان شهری بر اساس زنجیره ارزش کارآفرینی با رویکرد توسعه پایدار اجتماعی در استان گلستان». **نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی**. ۲۰ (۵۸): ۱۶۱-۱۳۹.

هدایت نیا، فرج الله، (۱۳۸۵)، اشتغال زنان و مصلحت خانواده در قانون مدنی، مطالعات راهبردی زنان شماره ۳۴

پ- منابع عربی

حرعاملی، محمد بن حسن، (۱۴۱۶ق)، **تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه**، موسسه آل البيت(ع) لاحیاء التراث، قم.

ج-منابع انگلیسی

- Kamberidou, I.(2020)“Distinguished” women entrepreneurs in the digital economy and the multitasking whirlpool. *J Innov Entrep* 9, 3. <https://doi.org/10.1186/s13731-020-0114-y>
- Roksana Bahramitash & Hadi Salehi Esfahani, (2016). "Gender and Entrepreneurship in Iran," **World Scientific Book Chapters**, in: Nadereh Chamlou & Massoud Karshenas (ed.), *Women, Work and Welfare in the Middle East and North Africa The Role of Socio-demographics, Entrepreneurship and Public Policies*, chapter 11, pages 291-319, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd
- Poggesi, S., Mari, M., De Vita, L. et al. Women entrepreneurship in STEM fields: literature review and future research avenues. *Int Entrep Manag J* 16, 17–41 (2020). <https://doi.org/10.1007/s11365-019-00599-0>
- Sarfaraz, Leyla (2017)*Women's Entrepreneurship in Iran*, Publisher: Springer International Publishing.
- Terán-Yépez, Eduardo ; Gema María Marín-Carrillo; María del Pilar Casado-Belmonte; María de las Mercedes Capobianco-Uriarte(2020) “Sustainable entrepreneurship: Review of its evolution and new trends”, *Journal of Cleaner Production* ,Volume 252, 10.
- Vallaster, C., Kraus, S., Kailer, N. and Baldwin, B. (2019), "Responsible entrepreneurship: outlining the contingencies", **International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research**, Vol. 25 No. 3, pp. 538-553. <https://doi.org/10.1108/IJEBr-04-2018-0206>

Analysis of the status of women's entrepreneurship in the Islamic Republic of Iran

¹ i.jafarinasab , ^{*2} m.valikhani dehaghani

Abstract

In recent years women in entrepreneurial activity is very considerable, given the scope of the employment of women in terms of growth and development of their talents and abilities of women, but also according to their family roles is very important. In fact, women in the work, usually as children, spouses and family management activity and activism and being a mother to have more to them than men harder. Islam believes in equality of the sexes in many directions and instructions given on the employment status of women in society and in the workplace is to be maintained. The aim of this paper is to sort the issue of women's entrepreneurship in the Islamic Republic examine to determine its strengths and weaknesses with this analysis. What the Iranian women's entrepreneurship few years ago and felt the need to analyze this matter. In the meantime, after the revolution, the Islamic Republic's efforts for entry of women into the labor market and, of course, has done entrepreneurship and job creation that we've discussed in this article. It seems that the government of the Islamic Republic of fewer jobs for women have shown great entrepreneurship. The aim of this study was to analyze the pathology of women's entrepreneurship in the Islamic Republic with a view to scientific thought and action take advantage of half of the population to be determined. Our research is descriptive-analytic method.

Keywords: Woman, employment, entrepreneurship, activism, family.

¹ PhD Student, Entrepreneurship Management, Faculty of Management, Islamic Azad University, Dehaghan Branch, Isfahan, Iran Iman.jafarinasab@gmail.com

² Assistant Professor, Department of Public Administration, Islamic Azad University, South Tehran Branch, Tehran, Iran

*Corresponding Author : valikhani-ma@yahoo.com